

Sjöförsvarsdepartementet
Huvudarkivet
SE/RA/1203
Riksarkivet

Sjöförsvarsdepartementet tillkom i samband med departementalreformen 1840. Lantförsvars- och sjöförsvarsärendena, som dessförinnan handlagts inom krigsexpeditionen, uppdelades nu på två olika departement. Sjöförsvarsdepartementets första konseljdag var den 19 maj 1840.

Enligt k. stadgan angående fördelningen av ärendena mellan statsdepartementen den 16 maj 1840 hörde följande ärendesgrupper under sjöförsvarsdepartementet:

- sjöförsvarets ordnande och vidmakthållande såväl till personal som fartyg och övrig materiel; dispositionen över till sjöförsvaret anslagna medel och persedlar; sjöförsvarets undervisningsanstalter, kyrko- och sjukvårdsangelägenheter, pensions- och välgörenhetsstiftelser för flottans befäl och manskap, samt därtill hörande stater;
- båtsmansindelningen och roteringen; ärenden rörande sjötrupperns kommendering och användande till tjänstgöring eller allmänna arbeten; vården om boställen, byggnader och inrättningar för försvarets behov;
- lots- och båkanstalter; ärenden rörande sjömätningar, samt skeppsmättnings- och besiktningsärenden;
- allmänna tillsynen över rikets sjömanshus.

Därtill kom de s.k. kommandomålen, dvs ärenden som avgjordes av konungen som högste befälhavare över krigsmakten till sjöss. Dessa ärenden avgjordes av konungen enligt 15§ RF efter föredragning av chefen för sjöförsvarsdepartementet, och i närvaro endast av denne.

Under de fyrtio år som 1840 års departementalstadga var gällande genomfördes endast smärre förändringar i sjöförsvarsdepartementets ärendesområde. Enligt kungörelse den 13 november 1874 skulle från år 1876 ärenden rörande bildnings- och undervisningsanstalter för sjöfartsnäringen beredas inom sjöförsvarsdepartementet. Genom kungörelse den 8 december 1876 lades fr.o.m. år 1877 alla ärenden rörande navigationsskolorna under departementet.

Enligt den reviderade departementsstadgan av den 31 mars 1900 hörde följande ärenden under sjöförsvarsdepartementet:

- sjöförsvarets ordnande och vidmakthållande; den till sjöförsvaret hörande personalen och materielen; dispositionen över anslagna medel, samt undervisningsanstalter, kyrko- och sjukvårdsangelägenheter, pensions- och välgörenhetsinrättningar för flottans personal;

- båtsmansindelningen och roteringen; vården om boställen, byggnader och inrättningar för sjöförsvarets behov;
- sjökarteverket och nautisk-meteorologiska byrån;
- skeppsmätning; lots- och fyrinrättningen med livräddningsanstalterna vid rikets kuster; bildnings- och undervisningsanstalter för sjöfartsnäringen.

Ärenden rörande skeppsmätning och bildnings- och undervisningsanstalter för sjöfartsnäringen överfördes genom kungörelse den 19 december 1919 från sjöförvarsdepartementet till finansdepartementet fr.o.m. 1 januari 1920.

Till följd av lagen om statsdepartementen den 19 juni 1919 uppgick sjöförvars- och lantförvarsdepartementen i ett nytt departement, försvarsdepartementet, från den 1 juli 1920.

Enligt stadgan angående fördelningen av ärendena mellan statsdepartementen den 22 juni 1920 överfördes huvudparten av sjöförvarsdepartementets uppgifter till det nya departementet. Några ärendesgrupper överfördes dock till det nyinrättade handelsdepartementet, nämligen ärenden rörande lots- och fyrväsenet, livräddningsväsendet samt nautisk-meteorologiska byrån. Under handelsdepartementet kom nu även att höra ärenden rörande skeppsmätningen och navigationsundervisningen.

Under sin åttioåriga tillvaro var sjöförvarsdepartementet det minsta av statsdepartementen, såväl organisatoriskt som vad ärendestillströmningen beträffade.

Vid byråsystemets införande inom statsdepartementen vid 1870-talets mitt ansågs en uppdelning av sjöförvarsdepartementet i byråer för beredandet av de egentliga departementsärendena inte behövlig. Inom departementet existerade dock från 1872 till 1877 ett antal byråer för vissa tekniska marinärenden (se inledningen till förteckningen över sjöförvarsdepartementets byråarkiv). Frånsett dessa kortlivade tekniska byråer kom sjöförvarsdepartementet att utgöra en enda byrå med expeditionschefen som den verkliga byråchefen. I vissa ärenden biträdde dock expeditionschefen regelmässigt av en av departementets kanslisekreterare. Denne föredrog ärenden rörande den under sjöförvarsdepartementets huvudtitel upptagna avdelningen för handeln, undervisningsanstalter vid marinen, skeppsmätning, pensioner, utflyttning samt värnpliktsfrågor. Övriga ärenden föredrogs av expeditionschefen.

Den 1 juni 1913 tillkom en befattning som extra föredragande i vissa ärenden vid departementet. Föredragningen inom departementet kom således hädanefter att fördelas på tre tjänstemän med var sin rotel, nämligen expeditionschefen, den tidigare omnämnde kanslisekreteraren, som hade att föredra ärenden rörande mål i regeringsrätten, ärenden rörande lotsverket,

sjökarteverket, navigationsskolorna m.m., samt den extra föredragande, som handlade ärenden rörande befästningar och byggnader, avlönings- och värnpliktsärenden.

Först från den 1 januari 1918 kom en verklig byråindelning till stånd inom departementet. Expeditionschefen, som från denna tidpunkt även hade att fullgöra statssekreterargöromålen inom departementet, befriades från byråchefsgöromålen. Departementet uppdelades på två byråer, varvid den ena handlade ärenden rörande fartyg, byggnader, befästningar m.m., och den andra ärenden rörande avlöning, beklädnad, förplägnad och värnplikt. Denna uppdelning av ärendesområdet bestod till sjöförsvarsdepartementets uppgående i försvarsdepartementet den 1 juli 1920.

Kommandomålen inom departementet handlades inom sjöförsvarsdepartementets kommandoexpedition under ledning av en kommenderad officer (se särskild förteckning över sjöförsvarsdepartementets kommandoexpeditioners arkiv).

Sjöförsvarsdepartementets kansli samt kommandoexpeditionen hade under åren 1840-1850 sina lokaler i Stenbockska palatset. År 1850 flyttade departementet till Birger jarls torg 11, där man kvarblev till 1909. Departementet flyttade då till Arvfurstens palats, där dess lokaler var belägna till departementets uppgående i försvarsdepartementet 1920.

Vissa delar av sjöförsvarsdepartementets arkiv har blivit föremål för gallringar.

Kungl. Maj:t beslöt i konselj den 3 september 1920 att handlingar inom följande ärendesgrupper skulle gallras vad åren 1905-1909 beträffade:

- tjänstledighet och förordnande inom departementet;
- flyttningshjälp till officer eller underofficer;
- ersättning till officer eller underofficer för förhyrd bostad;
- ersättning åt officer för utlagda avgifter vid kommendering till särskild lärokurs;
- ersättning för sjukvård åt officer, underofficer eller manskap;
- tillstånd för officer, underofficer eller manskap att bibehålla avlöningsförmåner under sjukdom;
- uppskov med eller annan förändring i sättet för reservofficers tjänstgöring;
- befordran och avsked för manskap och skeppsgosse samt skeppsgosses karlskrivning;
- understöd av tillfällig natur eller nådegåva till under sjöförsvarsdepartementet hörande befattningshavare eller f.d. befattningshavare eller till av dem beroende anhöriga;
- värnplikt, såsom värnpliktigs inskrivning eller uppskov med eller hemförlovning från tjänstgöring, samt annan förändring i sättet för värnpliktens fullgörande ävensom befrielse därifrån;

- värnpliktigs rätt att avflytta från riket;
- dispens för vinnande av inträde vid navigationsskola;
- anbringande av telefon eller telefonledning inom departementet eller dess underlydande verk eller inrättningar;
- anskaffande av skrivmaskiner till departementet eller dess underlydande verk och inrättningar.

Utgallring av handlingar rörande dessa ämnesområden synes också ha verkställts i stor utsträckning.

Vad tiden 1910-1920 beträffar saknas regelmässigt värnpliktigas ansökningar om tillstånd att utflytta ur riket, eftersom dessa handlingar återsändes till vederbörande med påtecknad resolution. Vidare synes ansökningar från dessa år angående understöd från den s.k. invalidhusfonden samt handlingar rörande nådegåvor ha utgallrats.

Stockholm i maj 1967

James Cavallie